

Кисельова О. М.,

кандидат економічних наук

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ОТРИМАНИХ ВІД ОПЕРАЦІЙ СТРАХУВАННЯ

Оподаткування будь-яких доходів фізичних осіб регулюється Законом України “Про податок з доходів фізичних осіб”. Тому при побудові моделі оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих від операцій страхування, необхідно рухатися в єдиній ідеології Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб”, який регулює питання оподаткування будь-яких доходів фізичних осіб, в тому числі і тих, що отримані від страхування.

Чинна модель оподаткування доходів фізичних осіб побудована за принципом урахування в складі об’єкта оподаткування практично будь-яких доходів (валових доходів). При цьому дозволяється валові доходи зменшувати на витрати платника податку, фактично понесені ним на соціальні потреби. Об’єкт оподаткування визначається за формулою:

$$ОО = ВД - ПК, \quad (1)$$

де ОО – об’єкт оподаткування; ВД – валові доходи платника податку; ПК – суми фактичних витрат платника податку, понесені на соціальні потреби.

З метою дотримання основного принципу оподаткування – забезпечення рівності платників податків, до валового доходу включаються додаткові блага, тобто роботи, послуги, кошти, інші валові доходи, які надаються безкоштовно платнику третіми особами.

Простежується певна аналогія зазначеної моделі оподаткування доходів фізичних осіб з моделлю оподаткування доходів юридичних осіб, різниця полягає в тому, що валові витрати юридичних осіб формуються залежно від зв’язку з господарськими потребами, а для фізичних осіб податковий кредит формується залежно від задоволення мінімальних соціальних потреб.

Виходячи із зазначених концептуальних підходів, необхідно формувати модель оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих від здійснення операцій страхування.

Процес страхування фізичних осіб можна, певною мірою, розглядати як систему соціального захисту населення.

В умовах ринкової економіки централізовані фонди соціального захисту населення втрачають свою актуальність і поступаються місцем комерційному страхуванню. Характерною особливістю для країн Західної Європи є розвинута система медичного страхування, страхування на випадок безробіття, пенсійне страхування, інші види страхування, включаючи як добровільні види страхування, так і обов’язкові. Західний страховий ринок пропонує людині безліч “дешевих” страхових продуктів, починаючи зі страхування будь-яких майнових інтересів і закінчуючи страхуванням на випадок екстремальних ситуацій, пов’язаних зі стихійним лихом, тощо.

У цьому плані західний страховий ринок дуже активно працює з коштами фізичних осіб, чого не можна сказати про Україну, де особисте страхування в 2004 – 2005 рр. становило менше, ніж один відсоток до суми валових страхових внесків.

Основними причинами недостатнього залучення коштів населення в страхування є низькі темпи перебудови на засадах ринкової економіки системи соціального захисту населення України. Так, до цього часу ще не розпочато реформу медичного страхування, недержавне пенсійне страхування впроваджується тільки починаючи з 2005 р.

В умовах низької заробітної плати, високого рівня безробіття люди не можуть відволікати свої кошти під майбутні виплати, які їм пропонує страховий ринок. В той же час вказані фактори є об'єктивними причинами, які можуть зацікавити людину в операціях страхування.

На першому етапі розвитку страхування не слід очікувати, що населення зразу активно почне перейматися проблемами страхового ринку і буде розміщувати свої кошти у страховиків. Потрібен деякий час, щоб люди змогли переконатися, що страхові компанії – це надійні партнери. Тому, можливо, в цей період для страхування людей слід передбачити певні стимули в оподаткуванні як на рівні фізичних осіб, так і на рівні юридичних осіб щодо страхування ними третіх осіб.

Слід зазначити, що в суспільстві з високим рівнем розшарування населення за доходами є певна категорія фізичних осіб, яка зацікавлена у вивезенні власного капіталу за кордон, в тому числі через операції страхування (перестраховання). Тому під час підготовки механізму оподаткування доходів фізичних осіб через страхування такі особливості слід враховувати.

У період здійснення соціальної реформи, з урахуванням низьких доходів населення, основною концептуальною лінією в побудові моделі оподаткування страхової діяльності на рівні фізичних осіб буде модель, зорієнтована на залучення коштів юридичних осіб (третіх осіб). Така практика, що ґрунтується на історичних особливостях розвитку національної системи соціального захисту населення, широко використовується в усьому світі.

Цей підхід має місце також в країнах Західної Європи, де страхування найманих осіб здійснюється за рахунок коштів юридичних осіб. При цьому в оподаткуванні передбачені податкові пільги як для юридичних осіб, так і для фізичних осіб.

Зокрема, за обов'язковими видами страхування життя витрати, понесені юридичними особами за найманих по трудовому договору фізичних осіб, виводяться з-під оподаткування податком на прибуток, а суми страхових виплат, що їх отримує фізична особа, з урахуванням специфіки системи соціального захисту кожної країни або частково виводяться з-під оподаткування, або повністю. Проте є ряд країн, де кошти, які сплачуються фізичними особами, оподатковуються так само як виплати заробітної плати.

Добровільне страхування життя, медичне страхування, додаткове пенсійне страхування також передбачає в розвинених країнах можливість юридичних осіб, обминаючи оподаткування, сплачувати страхові внески за своїх працівників, з віднесенням цих внесків на витрати виробництва. Але такі

види страхування передбачають, як правило, обмежену величину коштів, яку роботодавець може сплатити без оподаткування, та вичерпний перелік видів такого страхування.

Як правило, страхові виплати та відшкодування, що їх отримують фізичні особи за вказаними видами страхування, де страхувальником виступають треті особи, оподатковуються у фізичних осіб як доходи.

Самостійне страхування фізичних осіб побудовано за принципом оподаткування прибутку, а не валового доходу, тобто страхові внески як витрати фізичних осіб зменшують суму отриманих фізичними особами доходів. У цій схемі також існують певні обмеження щодо виведення з-під оподаткування страхових внесків фізичних осіб, але ці обмеження здебільшого лежать в площині страхових тарифів.

Розглянемо світовий досвід визначення податкових регуляторів в особистому страхуванні. Матеріали підготовлено на підставі публікації Європейського Комітету¹.

А. Страхування майна, що належить фізичним особам.

Якщо власне майно страхує фізична особа, то страхові премії, сплачені такою фізичною особою, не зменшують оподатковуваний дохід даної фізичної особи в Бельгії, Німеччині, Данії, Франції, Англії, Італії, Нідерландах, Португалії, але в Іспанії сплачені страхові премії за вказаним видом страхування виводяться з-під оподаткування. Тобто в переважній більшості країн Євросоюзу зазначені страхові премії не зменшують оподатковуваний дохід.

Б. Страхування цивільної відповідальності.

При страхуванні цивільної відповідальності, в тому числі з використанням і зберіганням товарів, що використовуються для особистих потреб, страхові премії виключаються з оподаткованого доходу в обмежених сумах у Німеччині, але в переважній більшості інших країн Євросоюзу такі страхові премії не зменшують оподатковуваний дохід фізичних осіб.

В. Особисте страхування від нещасних випадків, на випадок смерті, постійної інвалідності.

Страхові премії, сплачені фізичною особою, вираховуються з оподаткованого доходу фізичної особи в Німеччині, Іспанії, Греції, Італії, Нідерландах та Португалії. В інших країнах Євросоюзу подібні страхові премії зменшують суму оподаткованого доходу, але в установлених межах.

Г. Страхування медичних витрат, відповідно до окремих договорів, які укладаються особисто фізичною особою (відшкодування витрат на лікування, операції, ліки, перебування в лікарні).

У Німеччині, Іспанії, Греції, Нідерландах та Португалії такі страхові премії зменшують суму оподаткованого доходу фізичних осіб.

У Бельгії, Данії, Франції, Великобританії, Італії, Ірландії ці платежі зменшують оподатковуваний дохід фізичних осіб в обмежених сумах, оскільки у вказаних країнах значні проплати по зазначених видах страхування здійснюють роботодавці.

¹ Закон України "Про страхування".

В Україні страхова медицина перебуває лише на початковій стадії свого розвитку. В окремих областях, районах діють медичні каси, але ця діяльність має характер експериментів на муніципальному рівні. Однак, як і в інших країнах, в Україні необхідною є розробка податкових механізмів оподаткування страхових внесків по медичному страхуванню. У разі здійснення витрат роботодавцем, самозайнятою фізичною особою за найманих осіб та на умовах додаткового медичного страхування за власним бажанням, до кожного з цих випадків слід підбирати податкові регулятори.

Зазначені фактори вимагають дотримання чіткої податкової політики в соціальній сфері, яка повинна обґрунтовуватися відповідними демографічними дослідженнями.

У країнах Євросоюзу існують різноманітні схеми оподаткування у разі здійснення страховиком відшкодування понесених застрахованою особою збитків.

1. Відшкодування збитків від втрат майна за договором особистого страхування фізичних осіб.

У переважній більшості країн Євросоюзу таке відшкодування не підлягає оподаткуванню.

2. Відшкодування за договорами цивільної відповідальності.

Виплати, які здійснюються потерпілому або уповноваженому на отримання страхової суми для компенсації тимчасової чи постійної втрати заробітку, підлягають оподаткуванню в Бельгії, Німеччині, Данії, Франції, Люксембурзі та не підлягають оподаткуванню в Іспанії, Англії, Греції, Італії, Нідерландах, Португалії.

Проте при цьому в оподаткуванні є певні особливості, які залежать від того, в якій формі здійснюються відшкодування потерпілим: чи то у вигляді одноразової суми, чи то у вигляді анuitетів. Зокрема, в Бельгії вказані виплати оподатковуються, якщо вони виплачуються у вигляді одноразової суми. В Англії, навпаки, оподатковуються суми, що сплачуються у вигляді регулярних платежів. В Італії вказане відшкодування оподатковується, якщо мова ведеться про тимчасову втрату доходів та не оподатковується, якщо це стосується випадків повної втрати доходів у вигляді зарплати.

3. Якщо відшкодування здійснюється для компенсації нематеріальних збитків, то таке відшкодування не оподатковується в переважній більшості країн Євросоюзу. Аналогічно не оподатковуються виплати, призначені на лікування, операції, ліки, перебування у лікарні.

4. Виплати на відшкодування збитків, нанесених товарам особистого споживання, також переважно не оподатковуються.

У країнах Євросоюзу існують різноманітні моделі щодо оподаткування відшкодувань, отриманих фізичними особами у разі, коли страхові премії за своїх працівників сплачує роботодавець. Як правило, якщо вказані премії не включаються до оподаткованого доходу фізичної особи, то суми отриманих відшкодувань включаються до оподаткованого доходу за винятком окремих сум соціального призначення. Не підлягають оподаткуванню виплати, що пов'язані з настанням інвалідності чи відшкодування на лікування хвороби.

Д. Страхування життя.

Досвід країн Євросоюзу щодо оподаткування страхування життя свідчить, що практично в усіх країнах страхові внески роботодавця за свого працівника не є об'єктом оподаткування для останнього. В Люксембурзі, Греції, Франції, Іспанії, Бельгії та Португалії, якщо фізична особа сама за себе сплачує страхові внески по страхуванню життя, то такі внески зменшують оподатковуваний дохід такої фізичної особи. Проте в Англії вказані внески не зменшують базу оподаткування фізичної особи, але якщо такі внески здійснює роботодавець, то ці внески не є оподатковуваним доходом фізичної особи. В Данії фізична особа, у разі самостійної сплати страхових премій по страхуванню життя, має право на обмежену суму зменшити свій оподатковуваний дохід. Подібні обмеження встановлено в Іспанії, Франції та інших країнах.

Виплати, які здійснюються по страхуванню життя при досягненні фізичною особою пенсійного віку в Данії, Греції та Франції оподатковуються в порядку, установленому для оподаткування пенсій, а в Ірландії, Англії, Іспанії, Італії, Бельгії, Нідерландах такі виплати оподатковуються як зарплата. В Португалії під час виплат передбачені пільги, і оподаткування здійснюється від суми перевищення встановлених обмежень.

Якщо виплати здійснюються внаслідок настання інвалідності, то у Франції такі виплати оподатковуються як пенсії, в Греції – як виплати по виробничому травматизму, в Данії, Люксембурзі, Італії, Нідерландах, Португалії – оподатковуються як зарплата.

Система соціального захисту населення країн Євросоюзу передбачає такий механізм забезпечення по старості, як додаткове обов'язкове страхування робітників. Як правило, вимоги щодо зазначеного страхування містяться в тарифних угодах або визначені законом. Цей вид страхування передбачає накопичення пенсії, яка буде сплачуватися після установленого загального пенсійного віку. Виплата таких пенсій не може здійснюватись у вигляді одноразової суми. Внески за вказаним видом страхування здійснюються роботодавцем повністю або частково.

Внески роботодавця за згаданим видом страхування не включаються до оподаткованого доходу працівника, а суми перевищення вказаних внесків над установленю величиною оподатковуються у порядку, встановленому для зарплати. Виплати, які здійснюються працівникам за такими договорами, оподатковуються як звичайні пенсії.

З огляду на викладене, слід зазначити, що кожна країна має свою схему оподаткування договорів додаткового пенсійного страхування. Універсального правила не існує і не може бути, оскільки кожна країна проводить свою власну соціальну політику. Наприклад, в Нідерландах вказані виплати, якщо вони здійснюються у вигляді анuitетів, оподатковуються як зарплата, а якщо виплати ідуть на лікування, то вони звільняються від оподаткування. В Данії подібні виплати оподатковуються.

Якщо добровільне додаткове пенсійне страхування у країнах Євросоюзу здійснюється на умовах, не передбачених тарифною угодою або законом, то страхові премії, що сплачені роботодавцем за такими договорами за праців-

ників, підлягають оподаткуванню на рівні фізичної особи, але якщо виплати при цьому спрямовуються на медичну допомогу працівнику чи допомогу по інвалідності, то такі виплати, як правило, не оподатковуються.

Особисте страхування життя, тобто якщо фізична особа за власним бажанням і за власні кошти здійснює страхові внески, оподатковується в країнах Євросоюзу з урахуванням історично складених традицій і не має уніфікованих підходів. Наприклад, у Франції не передбачено за вказаними видами страхування податкових знижок. У Данії, залежно від терміну дії договору (більше 10 років), страхові премії ідуть на зниження об'єкта оподаткування. В Ірландії встановлено межу страхових внесків, яка дозволяється для врахування у зниження оподатковуваного доходу. Аналогічні норми передбачені в Іспанії та Люксембурзі.

Цікавою для України є практика оподаткування виплат по страхуванню життя залежно від обсягів та термінів таких виплат. Так, одноразові суми виплат (спадщина) оподатковуються за різними ставками. Пільги передбачені на ті виплати, які більше часу перебувають у вигляді інвестиційних ресурсів держави. Наприклад, у Данії виплати по накопичувальному страхуванню, які укладені як мінімум на 12 років, не обкладаються податком, інші виплати оподатковуються на умовах сплати одноразових страхових сум. У Бельгії передбачено пільги для виплат, якщо термін дії договору страхування становив 10 років і внески сплачувалися фізичною особою протягом не менше 5-ти років. У Франції передбачено податкові знижки для виплат у вигляді пенсій (ануїтетів) залежно від віку отримувача пенсії, тобто також залежно від реального часу користування державою інвестиційними коштами.

Певні моменти зазначених вище підходів до оподаткування страхової діяльності закріплено в чинному порядку оподаткування страхової діяльності в Україні, зокрема це стосується додаткового пенсійного страхування.

При розробці концептуальних напрямів побудови моделі оподаткування страхової діяльності на рівні фізичних осіб в Україні, беручи до уваги об'єктивні фактори, які діють на першому етапі розвитку страхового ринку, доцільно враховувати такі чинники:

1. Внески, здійснені за фізичну особу за договорами страхування іншою особою, *визначаються як додаткові блага*, тобто як дохід такої фізичної особи. Проте, з економічного погляду, не можна вважати доходом внески, здійснені за фізичну особу у випадках обов'язкового страхування. Як правило, такі договори укладаються і регулюються окремими законами, окрім того, це стосується випадків страхування професійних ризиків (смерті, каліцтва, тощо). За економічною сутністю обов'язкове страхування фізичних осіб пов'язане з додатковими умовами укладення трудових угод, тобто із забезпеченням безпеки громадян під час виконання ними своїх обов'язків, що не пов'язано з отриманням ними додаткових благ.

2. Оподаткування доходів, отриманих за довгостроковим договором страхування життя, який за економічною природою можна прирівняти до "додаткових пенсій", або розміщення коштів у банківських установах має свої особливості.

Враховуючи, що довгострокові договори страхування життя за своєю природою є "накопичувальним страхуванням", акценти оподаткування слід пере-

містити на період виплати страхових виплат (пенсій). Це необхідно зробити, оскільки сума виплат складатиме суму внесених платежів плюс процент.

Важливо, щоб під механізм оподаткування потрапили лише отримані проценти, оскільки в іншому випадку спостерігаються дискримінаційні непривабливі механізми оподаткування порівняно з банками.

Наприклад, при розміщенні коштів населення в банківських установах оподатковуються за пільговою ставкою тільки отримані проценти. Таку ж лінію доцільно зберегти і у страхуванні життя, інакше люди вклатимуть кошти в ощадні банки, чим буде порушена рівновага на ринку фінансових послуг. Ставка оподаткування таких доходів повинна збігатися зі ставкою оподаткування банківських процентів.

Для забезпечення цієї позиції необхідно внески, здійснені фізичною особою за себе по довгострокових договорах страхування життя, *враховувати у зменшення об'єкта оподаткування на стадії фактичного розміщення коштів у страховика*. Тоді оподатковувати слід повну суму страхового відшкодування за стабільною ставкою, визначеною для оподаткування банківських процентів.

За аналогією з банківським сектором, важливо при страхуванні створити стимули залежно від термінів користування коштами населення. Наприклад, чим довше страхова компанія користується коштами, тим більші пільги в оподаткуванні має фізична особа.

3. Що стосується інших видів страхування, в тому числі страхування ризиків життя, то враховуючи, що страхові виплати за цими видами страхування здійснюється лише у разі настання страхового випадку та йдуть на покриття понесених збитків (чи заподіяної шкоди), доцільно зазначені виплати не оподатковувати, оскільки в таких випадках вони не мають ознак доходу.

У концептуальному плані слід вирішити питання оподаткування внесків, здійснених фізичною особою за вказаними видами страхування: чи повинні вони враховуватися у зменшення об'єкта оподаткування, чи, можливо, мають здійснюватися за рахунок власних коштів, які пройшли процедуру оподаткування. Враховуючи нерозвинутий ринок страхування життя, на першому етапі слід передбачити податкові пільги на рівні фізичних осіб під час вкладення ними коштів у систему добровільного страхування життя, а також на рівні роботодавців фізичних осіб.

4. При оподаткуванні доходів фізичних осіб важливо визначити платника, що утримує податки. Як і з виплатами банківських процентів доцільно по накопичувальних видах договорів особистого страхування зобов'язати стягувати податок страховиків.

Чинним законодавством передбачено інститути "податкового агента". Механізм дії цієї інституції полягає в тому, що під час виплати доходів платнику податку особою, що здійснює такі виплати, утримується податок з доходів фізичних осіб. Даний механізм зручний для формування бюджетів, але, з юридичного погляду, він повинен містити механізм погодження фізичної особи на таке стягнення, оскільки в іншому випадку порушуються права фізичної особи. З точки зору інтересів держави, такі підходи є при-

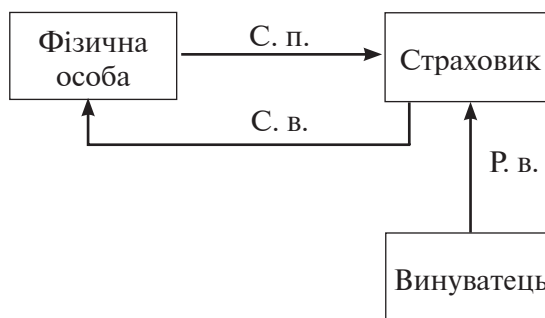
вабливими, оскільки спрощують механізм адміністрування податку і тому їх доцільно зберегти в моделі оподаткування.

При особистому страхуванні фізичних осіб розрізняють два типи страхування:

- страхування майна та ризиків;
- страхування життя (накопичувальне страхування).

Розглянемо детальніше конкретні випадки страхування фізичних осіб за видами страхування на таких прикладах:

А. Страхування майна та відповідальності (добровільне)(рис. 1).

С. п. – страхові платежі;

С. в. – страхові виплати;

Р. в. – регресні виплати.

Рис.1. Схема майнового страхування фізичних осіб

Наприклад, фізична особа має власне майно – автомобіль і несе певні ризики: автомобіль може потрапити в аварію, згоріти тощо (страхування власного майна). Крім того, користуючись таким транспортом, можна нанести шкоду здоров'ю іншим суб'єктам дорожнього руху або майну (страхування відповідальності).

У цьому випадку фізична особа зацікавлена у збереженні власного майна, а держава – в розміщенні коштів населення у внутрішні ресурси. Даний вид страхування здійснюється на добровільних засадах, в окремих випадках – як обов'язковий вид страхування.

Фізична особа передає страховику свої кошти у вигляді страхових платежів, а отримує лише у разі настання страхового випадку страхову виплату. За такої схеми сума переданих фізичною особою страхових платежів розглядається як збитки і не повинна враховуватися в доходах. Але виникає питання, чи повинні ці кошти *враховуватись у зменшення об'єкта оподаткування прибутковим податком (податком на доходи фізичних осіб)*. Тобто суми страхових платежів повинні проводитися за рахунок власних доходів, з яких утримано податок з доходів фізичних осіб.

Існує декілька поглядів на цю проблему. Наприклад, пропонується здійснювати оподаткування за типом рівного податкового навантаження на платників податків.

У чому відмінність між багатими та бідними в аспекті страхування, як це проявляється через страхування?

По-перше, в тому, що бідний не має певних видів майна, яке необхідно страхувати. Отже, якщо багатий, володіючи таким майном, буде страхувати його, то у разі врахування сплачених страхових внесків у зменшення об'єкта оподаткування він занижуватиме базу для обчислення податку. Це означатиме, що такий платник податку буде сплачувати в бюджет менші суми платежів, ніж інші платники податку, які не мають такого майна та не сплачують страхові внески. Тому необхідно визначитися принципово, так само як у випадку оподаткування прибутку юридичних осіб, що власне слід фізичним особам враховувати у зменшення об'єкта оподаткування. Чи доцільно взагалі встановлювати податок на валові доходи фізичних осіб.

Насправді це дуже не просте питання. Чинним законодавством України модель оподаткування доходів фізичних осіб побудована таким чином, що за основу, тобто за базу оподаткування, беруться валові доходи, отримані фізичними особами, але які дозволяється зменшувати на суму податкового кредиту. Проте до податкового кредиту включаються лише витрати соціального характеру, тобто соціального мінімуму, до яких витрати на страхування власного майна не належать. Рухаючись в єдиній ідеології з вказаним законом, на нашу думку, немає підстав враховувати страхові внески на страхування власного майна у зменшення бази оподаткування.

Інше питання концептуального плану виникає стосовно страхового відшкодування. Як оцінювати ці виплати з позиції оподаткування? Чи можливо такі виплати розглядати як валові доходи фізичних осіб?

Розглянемо уважно цю ситуацію. Так, наприклад, фізична особа придбала автомобіль, а значить понесла витрати на його придбання. Чи відображаються ці витрати в декларації платника податку? Згідно з чинними нормами законодавства – не відображаються. Інше питання, а чи стягується з такого майна платника податку податок на майно? На сьогодні стягується транспортний збір. Без вирішення цього комплексу питань неможливо підійти до розв'язання проблеми оподаткування доходів, отриманих від страхової галузі. Отже, обґрунтоване рішення може знаходитися в площині: якщо витрати на придбання майна обминають облік платника податку, то і страхові виплати, внаслідок настання страхового випадку, не повинні потрапляти до валових доходів такого платника податку, але у сумах, які не перевищують вартості застрахованих збитків (застрахованого майна). Аналогічний підхід в оподаткуванні операцій страхування використовується в Росії та інших країнах постсоціалістичного простору. Такий підхід з позиції уникнення подвійного оподаткування доходів платника податку є виправданим.

Якщо за вказаними видами страхування на добровільній основі страхові платежі здійснюються іншою особою (юридичною чи фізичною), то такі суми платежів з метою оподаткування необхідно розглядати як безоплатно отримані послуги або додаткові блага (рис. 2).

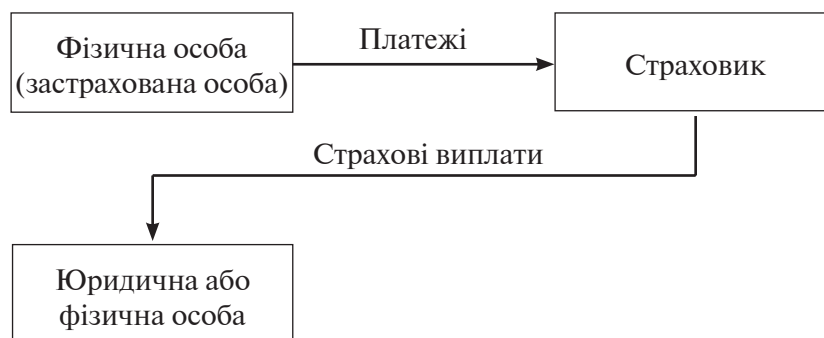

Рис. 2. Схема страхування майна фізичної особи третьою особою

У даному випадку застрахована особа повинна враховувати в декларації суми сплачених за неї страхових платежів у складі оподаткованого доходу. Проте з метою упередження ухилення від оподаткування доцільно, щоб при проплаті таких платежів юридичною особою утримувався попередньо податок за ставкою, передбаченою для оподаткування додаткових благ чи виплат інших доходів, тобто передбачити і прописати в законі функцію податкового агента.

Можуть виникнути ситуації, коли страхування за вказаною схемою здійснюється родичами (батьки, діти, та ін.).

Наприклад, батько сплачує за свого сина суму страхових платежів за угодами добровільного страхування майна, відповідальності. З соціальної точки зору, родинних традицій, які історично склалися в Україні, як в таких випадках правильно розмістити акценти оподаткування? На нашу думку, не доцільно такі кошти у повному обсязі включати до складу додаткових благ, відтак у податкове законодавство необхідно внести відповідні застереження. Що стосується вказаних проплат іншими фізичними особами, то їх варто розглядати як додаткове благо. Фізична особа, яка здійснює такі проплати за іншу фізичну особу, не повинна ці проплати визначати витратами, які враховуються у зменшення об'єкта оподаткування і не має в таких випадках сплачувати податок за застраховану особу. Якщо такі виплати здійснюють близькі родичі застрахованої особи, то також такі витрати не повинні враховуватися ними у зменшення об'єкта оподаткування. Відповідальність за своєчасну сплату податку з доходів фізичних осіб у зазначених випадках має покладатися на застраховану особу.

Б. Обов'язкове страхування майна і відповідальності на рівні фізичних осіб

Згідно з чинним законодавством обов'язковим може бути страхування фізичних осіб для юридичних осіб, і фізична особа може бути зобов'язана обов'язково сама себе страхувати (авіаційний, залізничний транспорт).

У ситуації, коли фізична особа зобов'язана, відповідно до закону, застрахувати сама себе, необхідно вирішити питання стосовно податкового статусу таких витрат. Чинний порядок оподаткування не передбачає врахування зазначених витрат у зменшення об'єкта оподаткування. Можливо, це виправдано, наприклад, у разі подорожі за кордон, де вимагається обов'язкове страхування за типом "Зелена картка". Але, знову ж таки, чи всі плат-

ники податку можуть собі дозволити таку подорож? Якщо використовувати підхід, за яким вказані витрати на страхування враховувати у складі валових витрат, або у зменшення об'єкта оподаткування, то відбудеться зменшення бази оподаткування для певної категорії платників податків, тоді як решта платників, не маючи таких витрат, буде змушена сплачувати податок у більших обсягах, що не відповідає принципу забезпечення справедливості щодо оподаткування до всіх категорій населення. Отже, з цієї позиції, зазначений підхід є не виправданим.

Разом з тим, якщо обов'язкове страхування здійснює за найманого працівника юридична особа, то такі витрати повинні бути враховані у складі її валових витрат, *при цьому вона не повинна здійснювати утримання податку за фізичних застрахованих осіб*. Водночас, у фізичної особи сума фактично сплачених за неї страхових платежів не вважається додатковим благом, а сума страхових виплат не вважається валовим доходом. Дані підходи, що обумовлені виконанням трудової функції, відповідають логіці закону і їх доцільно зберегти.

Такі поняття, як соціальні блага, мінімальні соціальні потреби – це категорії, які мають свою історію і особливе наповнення на кожному конкретному етапі розвитку. Світ динамічно розвивається, зростає національне багатство і доходи людей. Очікується, що ступінь автомобілізації населення до 2010 р. зросте на третину. Це означає, що практично кожна сім'я матиме один автомобіль і більше. Отже, при визначенні обов'язкових видів страхування цивільної відповідальності власників – фізичних осіб транспортних засобів, витрати на сплату ними страхових внесків за страхування автомобілів слід розглядати з позиції соціально необхідних, оскільки автомобіль з предмета розкоші перейде в категорію предмета першої необхідності як засіб доставки робочої сили чи засіб комунікації. Тобто він почне активно виконувати виробничу функцію. В такому випадку зазначені втрати по страхуванню цивільної відповідальності фізичних осіб необхідно залучати до податкового кредиту, тобто в рахунок зменшення податкових зобов'язань фізичних осіб.

Страхування населення, в тому числі на довгострокову перспективу, у світі розглядається як елемент соціальної політики держави, з одного боку, та доступ до “дешевих” інвестиційних коштів – з іншого, і тому ці процеси стимулюються. Такі ж підходи є привабливими і для України.

Починаючи з 2000 р. збільшився приріст реальних доходів населення, в грошовій формі він становить близько 2 – 2,5 % за рік. Проте приріст реальних індивідуальних пенсій значно відстає від реальної вартості життя і приросту доходів населення. Тому в питаннях страхування населення з'являється новий напрямок – це пенсійне забезпечення. Крім того, Україна відчуває гострий дефіцит коштів, отже, зацікавлена в довгострокових інвестиціях. З цієї позиції, доцільно створювати привабливі податкові стимули, в частині зменшення податкового навантаження залежно від термінів користування коштами населення. Довгострокове страхування життя можна розглядати як джерело внутрішніх інвестиційних коштів.

У контексті зазначеного виникає необхідність запровадження нової термінології в законодавстві, зокрема визначення поняття “довгостроковий

договір страхування життя” та встановлення відповідних стимуляторів цього процесу, в тому числі податкових.

З іншого боку, в законодавстві України з ухваленням Закону України про недержавне пенсійне (додаткове) забезпечення в питаннях страхування життя з’явився новий аспект, що також вимагає зміни встановленого порядку оподаткування.

У зв’язку з цим доцільно стосовно поняття “довгостроковий договір страхування життя” передбачити такі підходи:

1. Укладання договору не менше ніж на 8–10 років.
2. Стимулювання виплат анuitетів.
3. Необхідність встановлення відповідальності сторін у разі дострокового розірвання договору.
4. Виключення у разі смерті застрахованої особи.

Страхові виплати за договорами довгострокового страхування життя відрізняються між собою за видами здійснених виплат. Виплати можуть проводитися у вигляді опціону (одноразово вся сума) або у вигляді анuitетів (пенсія). Виплати у вигляді анuitетів більш вигідні для держави і для страховика, оскільки продовжують терміни використання коштів як інвестиційного ресурсу.

Вказані особливості в питаннях оподаткування мають дуже важливе значення, оскільки необережний крок чи підвищена ставка оподаткування може призвести до втрат клієнтів-страхувальників.

Досвід країн Європейської співдружності свідчить про те, що єдиних рецептів в частині оподаткування страхування життя немає. Це пов’язано, насамперед з тим, що такий вид страхування обумовлюється історично складеною системою соціального забезпечення населення, і тому кожна країна розміщує акценти оподаткування з урахуванням своїх особливостей.

Враховуючи, що в Україні існує система загальнодержавного соціального страхування на виробництві, а пенсійна реформа спрямована на персоналізацію пенсійних рахунків, пропонується на першому етапі оподаткування страхування за довгостроковими контрактами як добровільний вид страхування здійснювати за такою схемою.

Страхові платежі, які сплачує фізична особа за довгостроковими договорами страхування, враховувати у зменшення об’єкта оподаткування, а одноразові виплати, які отримує така фізична особа раніше, ніж через 10 років, але не менше ніж через 5 років, оподатковувати за загальною ставкою оподаткування банківських процентів, і якщо більше, ніж через 10 років, то доцільно утримувати податок на доходи фізичних осіб за ставкою на 50 % меншою, ніж діюча. При одноразовій виплаті податок утримується за загальною ставкою, передбаченою для оподаткування банківських процентів. Ці ж правила доцільно застосовувати у разі виплати вказаних сум подружжю (рис. 3).

У інших спадкоємців така виплата призводить до утворення “додаткових благ”, а отже в зону пільгового оподаткування вони потрапляти не повинні.

Якщо в зазначеній схемі бере участь юридична особа або інша особа, то для зацікавлення їх у вкладенні коштів до страхових компаній теж слід передбачити певні стимули (рис. 4).

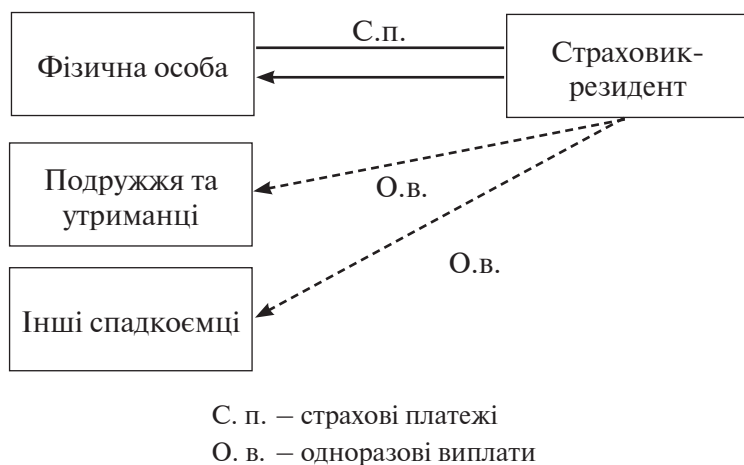

Рис. 3. Схема виплати додаткових пенсій через страхову галузь

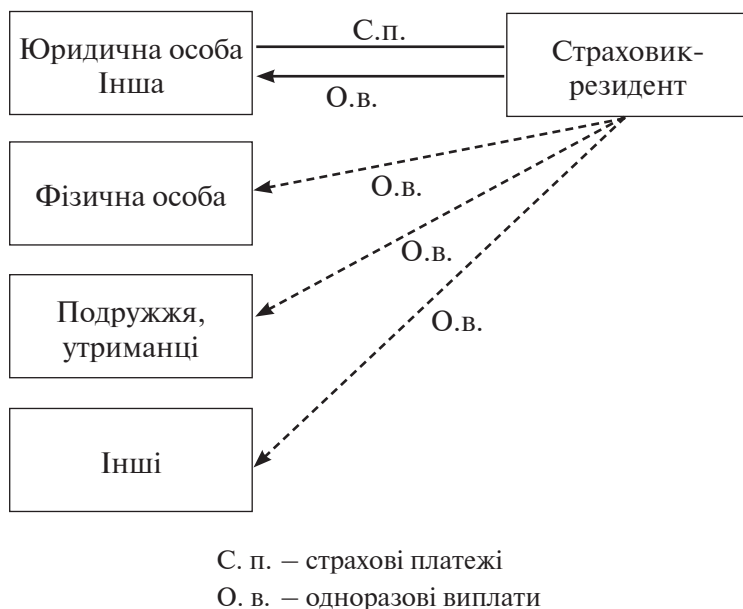

Рис. 4. Схема страхування додаткової пенсії роботодавцями

За такої схеми *важливо зберегти принципи витрат, пов'язаних з виробничою діяльністю.*

Якщо для залучення трудових ресурсів юридична особа створює для своїх працівників певні соціальні умови у вигляді додаткової пенсії за довгостроковими договорами страхування життя, то можна погодитися з пропозицією щодо врахування таких витрат у складі валових витрат цієї юридичної особи, так само як виплати заробітної плати.

Проте при цьому важливо дотримуватися таких умов:

- застрахованими можуть бути тільки працівники такої юридичної особи, які перебувають з нею у трудових відносинах відповідно до

укладених трудових угод, та *вказане місце перебування визначене як основне місце роботи застрахованої особи*;

- річна сума внесків на кожну конкретну застраховану особу повинна містити розумні обмеження, наприклад, вона не може перевищувати суми внесків, сплачених за загальнодержавним пенсійним страхуванням, виплати за такими договорами здійснюються після досягнення працівником пенсійного віку.

Якщо зазначені умови дотримуються, то вказані внески юридична особа може врахувати у складі валових витрат, а фізична особа не визначає їх додатковим благом. У разі недотримання умов, юридична особа зобов'язана утримувати податок на доходи фізичних осіб від суми перевищення за рахунок цих виплат, здійснених за фізичну особу.

Одноразові суми, які надходять від страховиків застрахованим фізичним особам чи їх батькам, дітям й іншим спадкоємцям, повинні в такому випадку оподатковуватися за вищезазначеною схемою, так само як при виплаті доходів фізичним особам.

В оподаткуванні при здійсненні виплат застрахованим особам у вигляді ануїтетів є особливість, пов'язана з тривалістю використання коштів. Такі кошти доцільно оподатковувати за диференційованими ставками. Наприклад, якщо відповідно до угод про довгострокове страхування життя сплата ануїтетів здійснюється після 5-ти років від дати укладення угоди, то варто утримувати податок за ставкою оподаткування банківських процентів при виплаті ануїтетів понад 5 років і більше та звільняти такі платежі після 10-ти років їх сплати.

Страхування життя нерезидентів, незалежно від типу договору, довгострокового чи ні, пов'язано з вивезенням коштів. Тому при оподаткуванні таких платежів не повинні встановлюватися пільгові умови оподаткування.